

Engelsz József (1928–2009) ötvösművész pályaképe

„Mindenfajta alkotás az emberért történik...”

Engelsz József pályája kezdetét modern közteri alkotások, plasztikák és szobrok, valamint ékszerek jelzik. Később a szakrális, valamint az ősi magyar mondavilágot megjelenítő témák felé fordult. Szülővárosában, Répcelakon – a római katolikus templomban, a könyvtárban, a múzeumban és a városházán – található művei mintegy keresztmetszetét adják életművének. Művészi munkássága Répcelakról indult, és a művész élete alkonyán ide tért vissza, hogy elkészítse utolsó jelentős művét – a keresztutat – a Szent István-templom számára. Engelsz József következetes, akkurátus, szakmáját tökéletesen művelő, az anyaggal biztos kézzel bánó, munkája által edzett, a világ dolgaiban tájékozott, humánus ember volt. Életének középpontjában a munka, a művészi alkotás állt.

Az életút nagy vonalakban

Engelsz József 1928-ban született Répcelakon, 12 évet töltött a településen, ahol édesapja borbélymesterséget űzött. Puritán nevelésben részesült, gyermekkorában – mint a többi falusi gyermek – korán dolgozni kezdett, állatokat gondozott, mezei munkát végzett. Középiskoláit Győrött, a Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban kezdte meg, majd jött a háború. A háború végén befejezte tanulmányait, és vasgyári munkásként kezdett el dolgozni, fémöntő mestervizsgát tett. Az Iparművészeti Főiskolán Borsos Miklós, Kossuth- és Munkácsy-díjas szobrász és grafikus volt a mestere, „akitől a nemes anyagban való gondolkodást és az anyag iránti tiszteletet tanultam” – nyilatkozta.

A főiskolán ismerkedett meg az ötvösséggel. Az ötvenes évek második felétől a modern magyar fémművesség és ötvösség egyik megújítója volt. Munkái létrehozásában az ötvösművészet azon kiviteli technikáit alkalmazta, amelyek elsajátítása a mesterségen belül is a leghosszadalmasabb. A vele készített interjúk-

ban szinte mindig hangsúlyozta a fémművesség ágainak szoros kapcsolatát, a művészeti területhez kapcsolódó fizikai munka fontosságát – amelyben szintén örömét lelta.

1969-ben hívták meg az Iparművészeti Főiskolára tanítani, amelynek 1973-ban tanszékvezető tanára lett.

Életműve két szerves és elválaszthatatlan részből áll, egyik az alkotói, másik a művészpédagógusi. Pályájának szerves részét képezi mintegy 100 tanítványa, akik művésztanári pályafutása során a keze alól kikerültek. Egykori kollégái és növendékei a „Részkor” című kiállítással köszöntötték 1999 novemberében az akkor 70 éves mestert az Iparművészeti Múzeumban.

Érmeivel már 1961-ben önálló kiállítással jelentkezett, majd számos rézdomborítást, köztéri szobrot, épületszobrot készített. Ékszerei olyan miniatűr szobrocskák, amelyek tükrözik az általa képviselt ötvöstechnikát. Munkásságát kétszer 1964-ben és 1971-ben tüntették ki Munkácsy-díjjal, míg működését 1977-ben érdemes művész címmel és számos más kitüntetéssel díjazták.

Művészetének alakulása

Az ötvösség a nemesfémek művészi megmunkálása; körébe tartozik az ékszerek, használati tárgyak és díszedények előállítás. A fémek megmunkálása igen régi keletű, az ötvösség szinte egyidős az emberiséggel, hiszen az ember önmagát díszítő kedvére már az ősnépeknél is találunk példákat. Az arany a természetben tisztán is előforduló fém, ezért ez volt a legősibb ékszerek, karperecek, karikák stb. egyik nyersanyaga. A prehisztórikus leletek között előkerültek az arany és az ezüst természetes keverékéből, az ún. elektrónból készült ötvöstaragyak is. A görögök az aranyat és az ezüstöt már ötvözték.

A magyar művészet korai történetéből éppen az ötvösség rendelkezik a leggazdagabb leletanyaggal, hagyományokkal. A honfoglalás kori sírokból ugyanis díszes tarsolylemezek,

Honfoglaló Árpád – cizellált vörösréz domborítás

szíjvégek, övcsatok stb. kerültek napvilágra.

A 20. századi ötvösművészet a két világháború között a kor hivatalos ízléséhez, a neobarokkhoz kötődött. Ebben az időszakban a korábbiakhoz képest alig akadt munkájuk a még működő ötvösöknek. A legfontosabb megrendelő most is, mint korábban, az egyház volt: kelyhek, úrmutatók, tányérok, kisebb nagyobb felszerelési tárgyak készültek. E korszak legjelentősebb képviselője Csajka István ötvös volt. 1945 után az ötvösség helyzete alapvetően nem változott. Az új korszak vezető művészei kezdetben zavarban voltak az ötvösség feladatának, a társadalomban elfoglalt helyének megítélésében. Sokuk tudatában a szakma „kincsképző” tevékenysége kísértett, s ennek súlyos ára volt: a nagy hagyományokkal rendelkező szakág művelése visszafejlődött. A régi technikák – amelyek nemzeti örökségünk részét képezték – a szakmai emlékezet, a tapasztalatok át nem adása miatt veszítették el jelentőségüket, régi rangjukat. Pedig a személyes ékszerek készítése, a nemes díszítőanyagok alkalmazása és a zománcozás fontos minden korban. Mivel nem ápolták, művelték a diszciplínákat, több szakma olvadt be az ötvösségbe: a díszkovácsolás, a zománcművesség, a vésnökség, a lakatosság, a szerszámkészítés, az öntés, a mintázás stb.

A legnagyobb változás az 1950-es évek elején következett be, amikor az ötvösség újra a politikai reprezentáció szolgálatába lépett. Az ötvö-

söktől egészen mást vártak, mint a társzművésztől, kisebb-nagyobb dísztárgyak – tálak, dobozok, serlegek – készítését, és természetesen Rákosi Mátyás születésnapja volt az alkalom, amikor valósággal dísztárgyhalmazzal árasztották el az ünnepeltet. A zománc mint díszítőanyag azonban ebben nem kapott meghatározó szerepet. 1956 után kezdte pályáját az új magyar fémműves ötvösséget megteremtők generációja. 1958-ban létrehozták saját szakmai szervezetüket. Az Ötvös Stúdió tagjai ekkor Engelsz Józsefen kívül Péri József, Máté János, Nagy József, Szabó Gyula, Dömötör László, Barabás Lajos, Kótai József, Soltész György, Pölöskei József és Kertész Géza voltak. Ők Borsos Miklós szellemiségén eszméltek fel, és saját útjukat keresték. Néhányan közülük a zománccot mint díszítőanyagot kezdték alkalmazni, így Engelsz József, Péri József, Muharos Lajos. A korszak egyik legjelentősebb hazai tehetsége Engelsz József volt, akinek a nyolcvanas években a cizellált művek nagy korszaka jelentette az ötvöszománcozás kezdeti újraéledését Magyarországon.

A különböző technikákról

Domborítás

A fémlamezt legömbölyített végű acélrudacs-kákkal és domború fejű kalapáccsal keményfa, homok- vagy téglaliszttel kevert szurok alapon kalapálással, ütögetéssel alakítják fonák oldalról. A domborítás puha anyagokat használ a fém megnyújtásához. A technológia nem más, mint a színes- vagy nemesfémek hidegen való kovácsolása. Így készültek Engelsz József portrémelegbízásai és ötvösművészeti tárgyai (pl. *Kulacs*, 1977).

Zománcozás

A zománcozás az ötvösművészeti tárgy színezésére, élénkítésére, díszítésére szolgál.

Alapanyaga porrá tört üveg, amelyet fémoxidokkal színeznek. Ismerünk átlátszó és át nem látszó zománccot. Két fő technikai eljárása szerint rekeszzománccot és beágyazott zománccot különböztetünk meg.

A rekeszzománccal úgy készül, hogy a díszítésre szánt felületre az ötvös lapos vagy sodrott és laposra hengerelt huzalból mintákat forraszt. A kontúrminta rekeszeit zománccal kitölti, és kemencében kiégeti. A kiégetés nem egyszerre történik, mert a zománccal anyaga színek szerint

Kék piéta – 1990. ötvös tűzzománc

különböző hőfokon olvad és olvadáskor csöppekké húzódik össze, hűléskor pedig zsgorodik. A rekeszt újabb és újabb zománcreteggel kell megtölteni, amíg szintje el nem éri a fémekelet magasságát. A filigránzománc csupán a minták belső mezőit tölti ki, az „á jour”-zománcnak nincs fémlapja, s így a zománccal töltött rekeszek ablaküvegek módjára áteresztik a fényt. A sodronyzománc magyar zománcozási eljárás, amelynél a minták kontúrait vékony sodrott huzalokból készítik, s a rekeszeket nem töltik meg színültig zománccal, hogy a kiemelkedő sodronykeret fémes csillogása emelje szépségét. (pl. *Magyar Piéta*, 1998, ötvös tűzzománc)

CIZELLÁLÁS

Ősi fémmegmunkálási módszer, amelynek lényege, hogy valamely képlékeny, felmelegített anyagra felragasztják a fémlemezt. Ezután az ún. poncolókkal, domborító szerszámokkal negatív irányba munkálják meg a fémet. Ez a technika öntvényeken is alkalmazható. Az ötvös-

technikában a fémfelület végső megmunkálása, finom díszítések fémbe vésése, karcolása, csiszolása. Átvitt értelemben, más művészetekben is cizellálásnak nevezik a külső forma virtuóz módon aprólékos kidolgozását. Engeszt József alkotásainak zöme ezzel a technikával jött létre, pl. *Honfoglalás*-sorozat, 2003, cizellált vörösréz domborítás; *Madonna Jézussal*, vörösréz domborítás.

Engeszt József így vall az általa alkalmazott technikákról: „Szerencsétlenségemre vagy szerencsémre – az majd később dől el – műveim létrehozására azokat a kiviteli technológiákat és technikákat alkalmaztam és szerettem meg, amelyeknek elsajátítása a mesterségen belül is a leghosszadalmasabb.”¹

A művész szimbólumvilága

Engeszt József motívumrendszerében történelmi és népi hagyományok szintézisét teremtette meg. Alkotásai témáiban meghatározó, keresztény hite és magyarsága. Minden felületet díszít, de motívumait nem csupán a magyar népművészetből meríti, szkíta szarvasok, magyar tarsolylemez-ornamentika, bronzkori spirálmotívumok jelennek meg. Ősi nagy művészeti korszakok formakincse telítődik új

Zöld piéta – ötvös tűzzománc

tartalommal a munkáiban. Műveire jellemző a burjánzó díszítettség, az üres mezőktől való félelem. Zománcaiban is hajlik a dekorativitás felé. Az egyetemes életfamtívum nagyon sok alkotásán felfedezhető, korai köztéri szobrain és a késői korszakát reprezentáló *Honfoglalás* c. sorozatában is, amelyben a magyarsághoz kötődő legendák, mítoszok és csodák jelennek meg.

„...Rögeszmém, hogy kozmopolita művészetünknek előbb-utóbb nemzeti formát kell nyernie, csak rengeteg játékra, kínlódásra és kísérletre van szükség. Nem a népművészetek motívumainak felhasználására gondolok, hanem a tartalom és a forma magyar kapcsolatára...” – írta önéletrajzában.²

Az örök fejlődés és folytonos megújulás jelképének növényi megjelenítése hangsúlyos elem a munkáiban. Kiváló rajzkészsége tette lehetővé, hogy az aprólékos díszítőelemeket a fémbe újratemtse. „...Többször megemlítem munkáim során a rajz szerepét, és valóban, számomra a rajz a gondolat megszületésének forrása. Munkáimat rajzban érlelem, és rajzban oldom meg a kivitel legapróbb részletét. A rajzban már látom a kész mű megjelenését...”³

Térplasztikái

Engelsz József térplasztikái és szobrai a síkokból összetett művek, jellemzőik a zománcozott és a cizellált motívumok együttes használata. A rézlemezek síkjából a szerkezeti elemeket kiemelő zománccal életet ad a fémnek, organikus, megszólító erejű plasztikát teremtve. Az anyagot nem rendeli alá a mondanivalónak, az anyag nem kifejezője, hanem hordozója egyben. Tér- és épületplasztikái gyakran archaizálnak, sajátos organikus és geometrikus formákból épülnek fel. A répcelaki városházán található *Kórus* c. zománcozott faliképen egy síkon belül lemélyített reliefre éget zománccokat. Mélységgel és magassággal játszik, a sínek és síkok változatosságát teremti meg.

„A módszer, melyet a szegedi Életfánál alkal-

Dávid – forrasztott sárgaréz plasztika

maztam először, hogy két síklemez közé, melyeket előzően a rajz kontúrjai alapján kivágtam, egy harmadik lemezt hajlítottam, és azzal derékszögben összeforrasztottam. Ennek alapján a pozitív-negatív formák játéka könnyedséget biztosít a mű megjelenésének”⁴ (*Életfa*, 1966, vörösréz forrasztott; *Zománkos térplasztika*, 1971, vörösréz, forrasztott, cizellált).

Szagrális művei

Titus Burckhardt művészet- és vallástörténész szerint a szagrális művészet „nem csupán vallásos témát feltételez, hanem formái a szellem időtlen tartalmát tükrözik vissza, és képes az embert a tények világából kiszakítani azáltal, hogy a teremtést szimbolikusan utánozza”.⁵ Engelsz József pályájában meghatározó ívet jelentenek a szagrális művek, szeretett témája az egyházművészet, ez jelentette számára a tiszta művészetet. Hívő emberként átütő erejű vallási témájú, a túlvilág felé mutató műveket alkotott. Mint ahogy a *Honfoglalás* c. sorozatánál is látjuk, a művész vis-

szatér a nemzeti múlt gyökereihez, az ősmagyar mondakörhöz, így a keresztény misztériumot tükröző műveiben visszakanyarodik az európai kultúra születéséhez. Az egyetemes kereszténység gondolatvilágából alkot képeket, szoborképeket: Madonnákat, piétákat, corpusokat. Olyan tárgyakat akart készíteni a templomokba, amelyek segítenek a hívő ember elmélyülésében.

Cséfalvay Pál kiállítás megnyitójából: „Engelsz József le akarja nekünk lopni a mennyország szépségét azon a csatornán keresztül, ahogy az ő szeme és szíve látja. Jézustól tudjuk, hogy a mennyország erőszakot szenved. Csak az erőszakosak juthatnak be. De mennyi erő és erőszak kell ahhoz, hogy a mennyországot egy kicsit megnyithassuk! Mennyi önlegyőzés, mennyi birkózás az anyaggal! Engelsz minden kalapácsütése, minden megrezdülő réz az ő harangozása. Minden zománccsistergés mind az égi erők muzsikája, legyen az égi harsona, vagy

Utolsó vacsora – ötvös tűzománc

mennydörgés. Minden művészeti alkotásban ott az isteni, amire megvan bennünk a rezonancia.”⁶

Szagrális művei országos elismerést hoztak számára, vele nyitották meg az esztergomi új kincstár épületét, tárlata volt a Keresztény Múzeumban. A II. János Pál pápának Szombathelyen átadott ajándékok egyike volt Engelsz József Szent Mártont ábrázoló alkotása. 2008. évi répcelaki kiállítását a Szent István-templomban dr. Korzenszky Richárd, a Tihanyi Bencés Apátság perjele nyitotta meg.

Művészetének értékelése

Engelsz József több mint 50 éves alkotói munkásságával kiteljesedett életművet zárt. Részes a magyar művészettörténetnek, a gazdag magyar kulturális örökségnek. A hazai ötvösművészet egyik legmarkánsabb egyénisége, megújulásának egyik elindítója volt. Az ötvösséget, a fém művészetét összekapcsolta a hagyományos szobrászattal. Sokoldalú, kísérletekben bővelkedő művész volt, otthonosan mozgott az épületplasztika, a táblakép-zománcozás, a

dísz tárgy- és ékszerkészítés világában. Kiválóan ismerte anyagát és alakítási eszközeit, szakmai felkészültsége példátlan volt. Mesterséget tanult, és a mesterséget művészetté fejlesztette.

A répcelaki templomban látható művei az európai kultúrát, a kereszténységet és a magyarságot jelenítik meg. Az ott látható műveire a nyugtalan keresés, a források megtalálásának a vágya jellemző. Amikor ezekre rátalál, rámutat, hogy nem vagyunk gyökértelenek az elanyagiasult világban. Alkotásai segítik az embereket, hogy fel tudjanak tekinteni az égre, közelebb kerüljenek a keresztény tanításhoz.

Töprengjük el Engelsz József valamennyi-ünkhöz címzett üzenetén: „...A művészet nem munka, nem foglalkozás, a művészet életforma. A művész olyan ember, aki önként zárja ki magát az adott társadalomból, hogy szabad lehessen. A művészet, az alkotás folyamata csak kívülről látszik élvezetnek vagy passzióknak, valójában keserves kínlódás, állandó kételkedés és csalódás önmagunkban.

A művészet még önmagát is megkérdőjelezi. A műalkotás, az igazi műalkotás nem azért művészet, mert stílusában tartozik valahová, vagy ráütik a korszerűség formajegyzeit, hanem azért művészet, mert megjelenési formája tökéletesen fedi az alkotó érzelmeit és mesterségbeli tudását. A művészet nem a stílusjegyeiktől érték, a Művészet Kvalitás...”⁷

Engelsz József személyében olyan nagy formátumú alkotó élt köztünk, akinek iskolateremtő munkássága a magyar ötvösművészet megújításához vezetett oly módon, hogy modern formát adott egy ősi elemekből építkező ikonográfiának.

Jegyzetek

1. Koczog Ákos: *Engelsz József*. Corvina Kiadó, Budapest, 1980, 9.
 2. idézett mű (i. m.) 24.
 3. i. m. 14.
 4. i. m. 36.
 5. Martos Gábor: *Ars Sacra – A szentség erejének sugárzása. Múzeumcafé* 2008/9: 42–53.
 6. Cséfalvay Pál kiállítás megnyitója. Elhangzott: 2004. 6. 4-én a répcelaki Szent István-templomban.
 7. Engelsz József ötvösművész kiállításának katalógusa. Gödöllői Galéria, 2004.
- A fotóreprodukciókat Garam Kálmán készítette.

SZÓRÁDI ENIKÓ
népművelő, Répcelak